

İnegöl Kitabeleri

MUSTAFA ÇETİNASLAN

Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Konya, Türkiye
mcetinaslan@selcuk.edu.tr

Geliş Tarihi / Received Date : 09.03.2022
Kabul Tarihi / Accepted Date : 18.04.2022
Yayın Tarihi / Published Date : 30.06.2022

Atıf / Cite as

Çetinaslan, Mustafa. "İnegöl Kitabeleri". *İstem* 20/39 (2022): 21-48.
<https://doi.org/10.31591/istem.1134788>

Öz

Roma ve Bizans İmparatorlukları döneminde önemli bir yerleşim alanı durumundaki İnegöl yöresi, Osmanlı Beyliğinin kuruluşuna da ev sahipliği yapmıştır. İnegöl ve çevresi Türklerin eline geçtikten sonra mevcut yapılara yenileri eklenmiş, imar ve inşaa faaliyetlerine büyük bir hız ve önem verilmiştir. Ancak yörenin deprem kuşağında yer alması, 1. Dünya Savaşı ve ardından yaşanan Yunan işgali gibi çeşitli sebepler pek çok yapının tahrip olmasına ya da bütünüyle ortadan kalkmasına neden olmuştur. Bunun yanında ilk inşası Devlet-i Aliyye'nin kuruluş yıllarına uzanan pek çok yapı da çeşitli onarımlarla bazen de bütünüyle yenilenecek günümüze ulaşabilmiştir. Bu çalışmada İnegöl'de Türk döneminde inşa edilen yapılara ait kitabelerin tespitinin ve tanıtımının yapılması amaçlanmıştır. Yapıların kimlik belgesi durumundaki kitabeler üzerinden yapılacak olan bir değerlendirme, yapıların doğru şekilde tarihlendirilmesi, işlevlerinin belirlenmesi, bani (yaptıran) ve usta isimlerinin tespit edilmesi gibi pek çok farklı amaca hizmet edecektir. Çalışmada yörede tespit edilen 15 kitabe ele alınacaktır. Söz konusu kitabeler bütüncül olarak değerlendirildiğinde İnegöl'ün mimari, tarih ve sanat özelliklerinin anlaşılmasına katkı sağlayacak epigrafik bilgilere ulaşabilmek mümkündür. Bu yayında İnegöl yöresinde tespit edilen yapı kitabeleri malzeme-teknik, yazı tipi ve dili, içerik ve süsleme özellikleri gibi farklı açılardan ele alınarak değerlendirilecektir.

Keywords: Bursa, İnegöl, Epigrafi, Kitabe, Osmanlı Sanatı.

Abstract

Inegol Inscriptions

The Inegol region, where was an important settlement area during the Roman and Byzantine Empires, also hosted the establishment of the Ottoman Principality. After the Inegol area was conquered by the Turks, new ones were added to the existing buildings, and zoning and construction activities have been accelerated and given priority. However, various reasons such as region is in the earthquake-prone area, the First World War, and the Greek Occupation that followed caused the destruction of many buildings or their complete disappearance. In addition, many buildings, the first construction of which dates back to the foundation years of the Devlet-i Aliyye, have survived hitherto with various repairs and entirely restored. The current study is aimed to identify and introduce the inscriptions on the structure built in the Turkish period in Inegol. An evaluation to be made on the inscriptions, which are the identity documents of the buildings, will serve different purposes such as accurately dating the buildings, determining their functions, and the names of the patronage and master builders. In the study, 15 inscriptions found in the region will be evaluated. When the aforementioned inscriptions are evaluated holistically, it is possible to reach epigraphic information that will contribute to the understanding of the architectural, historical,

and artistic features of Inegol. In this publication, the building inscriptions found in the Inegol region will be evaluated from different aspects such as material-technique, font and language, content and ornamental features.

Anahtar Kelimeler: Bursa, Inegol, Epigraphy, Inscription, Ottoman Art.

Giriş

Kitabe genel anlamda “*binaların iç ve dış duvarlarında mermer, taş, ahşap, çini, maden gibi maddeler üzerine oymak veya kabartmak suretiyle işlenmiş yazı*” şeklinde tanımlanmaktadır.¹ Ancak bu tanım yapılardaki her türlü yazıyı ifade etmek için kullanılmaktadır.² Bu çalışmada kitabe terimi daha dar anlamıyla ele alınarak yapılardaki yazılı süslemeden ziyade inşa faaliyetlerini tanımlayan yönü ile ele alınacaktır.³ Buna göre bir eserin kim tarafından, hangi amaçla ve ne zaman, hangi usta ve sanatçılar tarafından yapıldığını; tamir görüp görmediğini açıklamaya yönelik bilgilerin birini ya da daha fazlasını içeren yazılar, malzemeleri ve buldukları yerlerine bakılmaksızın kitabe olarak değerlendirilecektir.⁴

İnşa/yapım, onarım/tamir, tecdîd/yenileme ve usta/sanatçı kitabesi gibi farklı alanlarda bilgi vermek için hazırlanan kitabelerin tarihi ve sanatsal yönü ile içerdikleri bilgiler eş değerde öneme sahiptir. Yazı sanatının gelişimine ışık tutan kitabeler, aynı zamanda edebiyat, tarih, mimarlık gibi farklı alanlarda da pek çok bilgiyi barındırmaktadır. Bu bilgilerin tespiti ve değerlendirilmesi ile yapıların ve şehirlerin gelişim süreçleri ile ilgili çok sayıda farklı bulguya ulaşmak mümkündür.

Cuma-Tepe Höyüğü çevresinde gelişen İnegöl şehir merkezi ve büyük bir çoğunluğu Osmanlı Beyliği döneminde kurulan köyler, çeşitli işlevlere sahip yapılarla donatılmıştır. Ancak yörenin aktif deprem kuşağında yer alması pek çok yapının zaman içerisinde tahrip olması ya da tamamen ortadan kalkması ile sonuçlanmıştır. Deprem ve yangın gibi felaketlerin yanında 1. Dünya Savaşı (1914-1918) ve ardından yaşanan Yunan İşgali de yöredeki tahribatı arttırmıştır. Bütün bu olumsuzluklara rağmen İnegöl yöresinde Osmanlı dönemine tarihlenen çok sayıda yapı bulunmaktadır. Ancak bu yapıların büyük bir çoğunluğunun tarihlendirilebilmesinde kullanılabilir yazılı bilgi ve belge oldukça azdır.

İnegöl’de tespit edilen kitabelerin büyük çoğunluğu halen yapılar üzerinde yer almaktadır. Bunun yanı sıra bazı kitabelerin ait oldukları yapılar ortadan kalkmış; yıkılan ya da tahrip olan yapılara ait bu kitabeler yöre halkı tarafından korunarak günümüze ulaşmaları sağlanmıştır.

¹ Ali Alparslan, “Kitabe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 26/76-78.

² Kitabe teriminin karşılaştırmalı bir değerlendirmesi için bk. Ali Yardım, *Alanya Kitâbeleri (Tespît, Tescîl, Tasnîf ve Değerlendirme)* (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 2002), 9-12. Ayrıca Anadolu’daki kitabeleri konu alan yayınların genel bir değerlendirmesi için bk. Kemal Özkurt - Abdülhamit Tüfekçioğlu, “Türk-İslam Sanatında Kitabeler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 7/14 (2009), 274-295.

³ Önkal, mimari eserlerdeki yazıları *kitâbeler* ve *dinî ibâreler* olmak üzere iki başlık altında ele almaktadır. Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1992), 17.

⁴ Kitabe terimi ile ilgili çeşitli tanımlar için bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1946), II/284; Celâl Esad Arseven, *Sanat Ansiklopedisi* (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1966), 2/1101; Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, 17; Ali Alparslan, “Yazıt”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi* (İstanbul: YEM Yayın, 1997), 3/1928-1929; Murat Yüksel, *Trabzon’da Türk-İslam Eserleri ve Kitabeler* (Trabzon: Kaknüs Yayınları, 2000), 1/25; Alparslan, “Kitabe”, 26/76-81.

Bu çalışmada dördü daha önce çeşitli yayınlarda ait oldukları yapılar tanıtılırken değinilen; geri kalan 11'i ise ilk defa bu çalışmada incelenecek toplam 15 kitabe yer verilecektir.

Çalışmaya konu olan kitabeler kronolojik olarak sıralanarak; malzeme-teknik, yazı karakteri ve dili, içerik, metin ve süsleme özellikleri gibi farklı açılardan ele alınacak ve böylece İnegöl yöresindeki tarihi yapılara ait bilgiler ortaya konulmaya çalışılacaktır.

İnegöl Kitabeleri

1. İshak Paşa Medresesi Kitabesi: Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) ve İkinci Bâyezid (1481-1512) devirlerinde, 1469-1472 ve 1481-1482 yıllarında iki defa sadaret makamında bulunan, İshak Paşa (ö. 1497) tarafından İnegöl'de yaptırılan külliye'nin bir parçası olan medrese, 12 oda ve bir dershane'den oluşmaktadır.⁵

Fotoğraf 1: İshak Paşa Medresesi kitabesinin genel görünüşü.

Medresenin basık kemerli giriş kapısı⁶ üzerinde yer alan 59x83 cm ölçülerin-

⁵ İshak Paşa Külliyesinin tarihçesi, planı, mimari ve süsleme özellikleri için bk. Vehbi Tamer, "Fâtih Devri Ricâlinden İshak Paşa'nın Vakfiyeleri ve Vakıfları", *Vakıflar Dergisi* IV (1958), 107-124; Ali Saim Ülgen, "İnegöl'de İshak Paşa Mimari Manzumesi", *Vakıflar Dergisi* IV (1958), 192a-d; S. Yıldız Ötügen vd., *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler* (Ankara, 1986), IV/121-123; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisinde Fâtih Devri 855-886 (1451-1481)* (İstanbul, 1989), 3/298.

⁶ Dershane girişi mermer kaplanarak vurgulanmış, kemer ile kitabe arasında bir madalyon içerisinde on kollu çiçek motifine yer verilmiştir. Basık kemerli giriş açıklığı ceviz ağacından yapılmış iki kanatlı kapı ile örtülmüştür. Kapı kanatları üzerinde 12x14 cm ölçülerinde birer çerçeve içerisinde "Kâle'n-Nebiyü 'aleyhi's-selâm" ve "Utüübü'l-İlme velev bi's-sîn" yazmaktadır (Selam üzerine olsun, Peygamberimiz "İlim Çin'de de olsa arayıp, faydalanın." buyurdu.). Ayrıca bk. Bekir Tatlı, *Mimarî*

deki mermer inşa kitabesi⁷ zemin oyma tekniğinde işlenmiştir. Çerçevesi yeşil renkle vurgulanan kitabenin zemini siyah, harfleri ise altın yaldızla boyanmıştır. Dili Arapça olan kitabe 1,5 cm kalınlığında iki cetvelle üç satıra ayrılmış ve yatay dikdörtgen bir çerçeveye ile sınırlanmıştır. Celî sülüs hatlı kitabe akıcı, güzel ve yer yer girift bir istife sahiptir. Harflerin aralarında kalan boşluklarda penç motiflerine yer verilmiştir.

Kitabenin son satırında “*makâmi't-tedârîs = eğitim-öğretim yeri*”⁸ tamlamasıyla ebced hesabı ile verilen 887/1482 tarihi Fatih Sultan Mehmed'in vefatından yaklaşık bir yıl sonraya gelmektedir. Buna göre Fatih Sultan Mehmed döneminde yapımına başlanan medresenin, onun vefatından sonra oğlu Sultan İkinci Bâyezid döneminde açıldığı anlaşılmaktadır. Kitabe metni şöyledir:

امر بعمارة هذه المدرسة الشريفة اعظم الوزراء العثمانية حضرة العالي الموارد اسحاق باشاعمره الله
في ايام دولة السلطان بايزيد بن محمد خان خلد الله ملكه وسلطانه
فوقع الافتتاح والاختتام بعون الله وحسين توفيقه في تاريخ مقام التداريس

Kitabenin okunuşu şu şekildedir:

Emera bi-'imâreti hâzihî'l-medreseti's-şerîfeti e'âzîmü'l-vüzerâi'l-'Osmâniyyeti hazretü'l-'âli'l-mevâridi İshâk Bâşâ 'amerahu'llâhü⁹

Fî eyyâmi devleti's-sultân bin es-sultân Bâyezîd bin Muĥammed Hân halleda'llâhü mülkehü ve sultânehü

Fevaka'a'l-iftitâhu ve'l-ihtitâmü bi-'avni'llâhi ve hasîni tevfkîhî fî târihi makâmi't-tedârîs.

Kitabenin günümüz Türkçesine tercümesi şu şekildedir:

Osmanlı vezirlerinin en büyüğü, himmeti yüksek kişi İshak Paşa – Allah ona uzun ömürler versin –, Mehmed Han oğlu, sultan oğlu Sultan Bâyezid'in – Allah mülkünü ve yönetimini ebedi kılsın – idaresi günlerinde, bu şerefli medresenin inşa edilmesini emretti. Sonra, Allah'ın yardımı ve hüsn-i tevfkîyle “makâmi't-tedârîs” cümlesinin ifade ettiği tarihte bitirilişi ve açılışi meydana geldi.¹⁰

2. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii, Kethüdâzâde İbrâhim Ağa Kuyu Bileziği Kitabesi: Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii'nin avlusunda biri kitabeli, biri kitabesiz olmak üzere taş malzemededen yapılmış iki kuyu bileziği yer almaktadır.¹¹ 70x70x67 cm ölçülerindeki kitabeli kuyu bileziğinin kübik gövdesinin dört

→ →

Hadisleri: Türk-İslâm Mimarisini Taçlandıran Peygamber Sözleri (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 1958), 174-175.

⁷ Kitabe çeşitli araştırmacılar tarafından bazı ufak farklarla okunmuş ve değerlendirilmiştir: Ülgen, “İnegöl'de İshak Paşa Mimarî Manzumesi”, 192; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisinde Fâtih Devri 855-886 (1451-1481)*, 3/302; Abdülhamit Tüfekçioğlu, *Erken Osmanlı Mimarisinde Yazı* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 2001), 383-386.

⁸ Ali Saim Ülgen ebced hesabı ile medresenin yapılış tarihini veren مقام التداريس (*makâmi't-tedârîs*) tamlamasındaki bir Elif harfini (مقام التدریس) eksik okunmuş ve 886/1481 tarihini vermiştir. Ülgen, “İnegöl'de İshak Paşa Mimarî Manzumesi”, 192c.

⁹ Satırın sonunda yer alan “Allah = الله” lafzında ا (elif) harfi eksiktir. Ayrıca “باشا = Bâşâ (Pâşâ)” kelimesinde ش (şin) harfinin üç noktasının boyası döküldüğü için zor görülmektedir.

¹⁰ Tüfekçioğlu, *Erken Osmanlı Mimarisinde Yazı*, 382-385.

¹¹ Su yapıları içerisinde çok fazla dikkate alınmayan kuyu bileziklerinin İstanbul'daki bazı örnekleri Yılmaz Önge tarafından ele alınmış ve bu alana dikkat çekilmiştir. Yılmaz Önge, “İstanbul'un Eski

köşesi pahlanmıştır. Yatayda boydan boya bir kırığın olduğu kuyu bileziğinin üç cephesi sade olarak bırakılırken; bir cephesinde sülüs hatlı Türkçe yapım kitabesine yer verilmiştir.

Fotoğraf 2: Kethüdâzâde İbrâhim Ağa Kuyu bileziği kitabesinin genel görünüşü.

Kitabe, iki yanda gövdeleri zigzag motifleri ile doldurulmuş birer selvi ağacı ile sınırlandırılmış düşey dikdörtgen bir çerçeve içerisinde verilmiştir. Kitabenin yazıldığı 25x23 cm ölçülerindeki alanın üzeri yarım daire kemerle sonlandırılmış ve çerçeve ile kemer arasındaki üçgen köşeliklerin içleri bitki motifleri ile doldurulmuştur. Zemin oyma tekniğinde, sade bir şekilde istiflenmiş üç satırlık kitabenin üzerine bir çarkıfelek motifi yerleştirilmiştir.

Kuyu bileziğinin kitabesine göre 1117/1705-06 tarihinde Kethüdâzâde İbrâhim Ağa tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır.¹²

→ →

Kuyu Bilezikleri Hakkında”, *Sanat Tarihi Yıllığı V* (1973), 261-280. Çanakkale ili, Eceabat ilçesine bağlı Bigalı köyünde yer alan Bigalı Camiinin avlusunda da mermer malzemeden yapılmış kitabeli bir kuyu bileziği bulunmaktadır. Ali Osman Uysal, “Eceabat’ın Bigalı Köyünde Osmanlı Eserleri”, *XX. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (02-05 Kasım 2016)* (XX. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (02-05 Kasım 2016), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2017), 1/108-109. Cami ve mescitlerin yakınılarında şadırvan, çeşme, kuyu gibi su tesislerine yer verilmesi sıklıkla görülen bir uygulamadır. Mustafa Çetinaslan, “Konya’daki Osmanlı Dönemi Mahalle Mescitleri”, *İslâm Medeniyeti’nde Konya Uluslararası Sempozyumu Tebliğleri Aralık 2016*, ed. Halit Eren (İslâm Medeniyeti’nde Konya Uluslararası Sempozyumu Tebliğleri Aralık 2016, Konya: Selçuklu Belediyesi, 2018), 270.

¹² Daha önce yapılan bir çalışmada kırıkta dolayı tarih 1115 şeklinde okunmuş ve kuyu bileziği 1703-04 yılına tarihlenmiştir. Ötügen vd., *Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, IV/136-137,159 (Resim → →)

Kitabenin okunuşu şu şekildedir:

*Sâhibu'l-hayrât çâh-ı zîbâ*¹³

Kethüdâ-zâde İbrâhîm Ağâ

Sene 1117

Kuyu bileziğinin kitabe metni şöyledir:

صاحب الخيرات چاه زيبا

کتخدازاده ابراهيم اغا

سنه ۱۱۱۷

3. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii Kuşak Yazıları: Geçtiğimiz yıllarda restorasyon geçiren Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii moloz taş ve tuğlanın dönüşümlü olarak kullanılması ile örülmüş almaşık duvarlı ve üzeri kırma çatı ile örtülü bir yapıdır. Derinlemesine dikdörtgen planlı harimin kuzeyinde son cemaat yeri ve son cemaat yerinin batısında da tek şerefeli minare yer almaktadır. Caminin alçı mihrabı, ters U şeklinde biçimlendirilmiş olup mukarnaslı kavsarası kaliteli bir işçilik göstermektedir.¹⁴

Fotoğraf 3: Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camiinin İnegöl Kent Müzesinde sergilenen kuşak yazıları.

Caminin alt kat pencerelerinin üstünde yapıyı boydan boya dolanan kuşak yazıları yer almaktadır. Orijinalleri İnegöl Belediyesi Kent Müzesinde korunan kuşak yazılarına göre cami, 1130/1717-18 yılında Derviş Paşa tarafından vefat eden

→ →

98).

¹³ Kitabın metni Türkçe olmakla birlikte Farsça "çâh-ı zîbâ = süslü kuyu" tamlamasına yer verilmiştir.

¹⁴ Yapının mimari ve süsleme özellikleri için bk. Ötügen vd., *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, IV/137.

oğlu Mehmet Bey adına yaptırılmıştır¹⁵. Toplam on parçadan¹⁶ oluşan kuşak yazı-
ları ahşap üzerine kalemişi tekniğinde yazılmıştır. Boyanın katmanlar halinde uy-
gulanması ile harfler kabarık olarak görülmektedir.¹⁷ Caminin yapılış tarihi ve ba-
nisi hakkında bilgiler içeren sülüs hatlı kitabenin dili Türkçedir. Kitabe Kitabeyi
oluşturan her bir beyit ortalama 12x124,5-132 cm ölçülerinde ahşap levhalar
üzerine beyaz renkle yazılmıştır.

Emin isimli bir kişi tarafından yazılan kitabe metninin son satırında yer alan
“*ne dilkeş ma’bed-i dilcû vü rûşen*” ifadesi ile ebcedle 1130/1717-18 tarihi düşü-
rılmıştür. Metin aruzun *Mefâ’îlün Mefâ’îlün Fe’ülün* veznedir.

Kitabe metni şöyledir:

جناب حضرت درویش پاشا دلیر جنکجوی کافر افکن
خدا عفو ایلیوب جرم و کناهن قصور عدنی ایده اکا مسکن
محمد بیک که محدودمیدر انک ایوب رحلت بو دهر بیوفادن
انک روحی ایچن بنیاد قلندی بو کونه جامع رعناى احسن
الهی والد رفعتمأبی جهانده کورمیه بر داخی شیرن
او رستم جنک حربک المشیدی یاننده طوب اعدا همجو هاون
اکه طابور اتشزای کفار دم هیجا کورینور همجو کلشن
احباسنه ناراقتراقی کلستان جهانی ایتدی کلخن
فغان و کریه یی کار ایتدیلر هب غم هجرانی ایله دوست دشمن
کورنلر دیدی تاریخن امینا نه دلکش معبد دلجو و روشن سنه ۱۱۳۰

Kitabenin okunuşu şu şekildedir:

Cenâb-ı Hazret-i Dervîş Paşa / Dilîr-i ceng-cû-yı kâfir-efken
Hudâ afv eyleyüp cürm ü günâhın / Kusûr-ı Adn’i ide ana mesken
Mehemmed Biğ ki mahdûmıdır anın / İdüb rıhlet bu dehr-i bî-vefâdan
Anın rûhi için bünyâd kılındı / Bugüne câmi’-i ra’nâ-yı ahsen
İlâhî vâlid-i rif’at-me’âbı / Cihânda görmeye bir dahi şîren
O Rüstem ceng-i harbin olmuş idi / Yanında tûp-ı a’dâ hem-çü havan
Ana tâbûr-ı âteş-zây-i küffâr / Dem-i heycâ görünür hemçü gülşen
Ehibbâsına nâr-ı iftirâkı / Gülistân-ı cihânı itdi külhan
Figân u giryeyi kâr ettiler hep / Gam-ı hicrânı ile dost düşmen
Görenler didi târîhin Emînâ / “Ne dil-keş ma’bed-i dilcû vü rûşen”

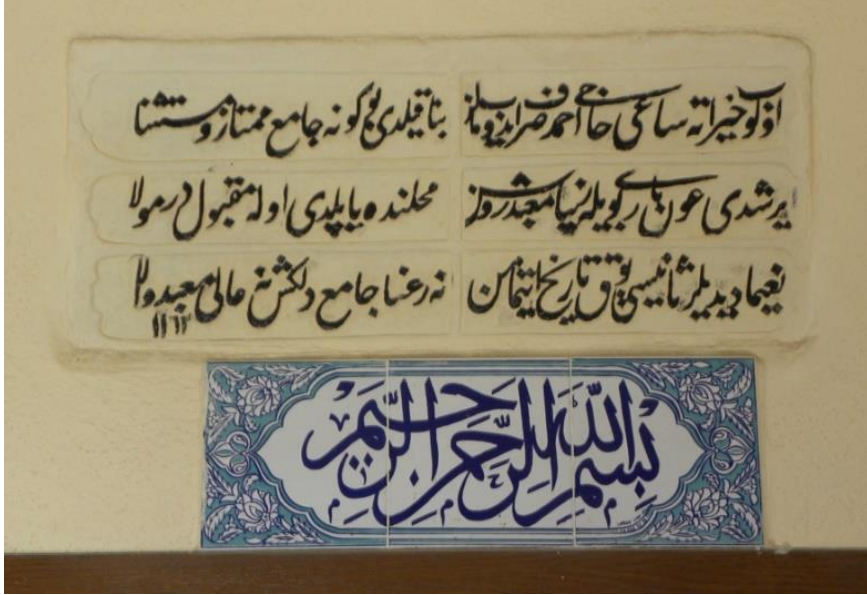
¹⁵ Dervîş Paşa ve ailesi için bk. Cafer Çiftçi, “İnegöllü Bir Âyân: Dervîş Paşazâde Numan Bey ve Faaliyetleri”, *Uluslararası İnegöl Tarihi ve Kültürü Sempozyumu 14-16 Ekim 2016, Bildiriler*, ed. Doğan Yavaş - Sezai Sevim (Uluslararası İnegöl Tarihi ve Kültürü Sempozyumu 14-16 Ekim 2016, Bildiriler, İstanbul: İnegöl Belediyesi Yayınları, 2017), 588-606.

¹⁶ Günümüzde İnegöl Kent Müzesinde koruma altındaki kuşak yazıları, 1990 yılında Mehmet Ali isimli bir kişi tarafından yenileri yazıldıktan sonra caminin avlusuna atılmış ve müze görevlileri tarafından fark edilip müzeye getirilmiştir. Ancak üçüncü parça müzeye getirilmeden önce kaybolmuştur.

¹⁷ Onuncu parça kısmen, altıncı parça ise neredeyse bütünüyle silinmiştir.

Sene 1130

4. Boğazköy Camii Kitabesi: 20. yüzyıl içerisinde tamamen yenilenen Boğazköy Camii, derinlemesine dikdörtgen planlı bir yapıdır. Yapının son cemaat yerinde harim giriş açıklığı üzerinde yer alan 30x80 cm ölçülerindeki inşa kitabesi, caminin Hacı Ahmed isimli bir kişi tarafından 1162/1748-1749 yılında yaptırıldığını belirtmektedir.

Fotoğraf 4: Boğazköy Camii kitabesinin genel görünüşü

Mermer malzeme üzerine zemin oyma tekniğinde işlenen talik hatlı kitabenin dili Türkçedir. İkili kartuş düzeninde üç satırdan oluşan kitabenin satırları ince şeritlerle birbirinden ayrılmış ve kartuşların kenarları da dilimlenmiştir. Son yıllarda kitabe badanalanmış ve harfler siyah renge boyanmıştır.

Kitabenin üçüncü satırında ilk kartuşta ebced hesabı ile tamiyeli tarih düşürüldüğü ancak “*sânîsi yok tarih-i itmâmın*” ifadesi ile çıkan sonuçtan iki sayısının çıkarılması gerektiği belirtilmektedir. Nitekim ikinci kartuşta yer alan “*Ne ra'nâ câmi-i dilkeş ne âlî ma'bed-i vâlâ*” cümlesi 1164 tarihini vermektedir. Bu tarihten iki sayısı çıkarılarak 1162/1748-49 tarihi bulunmaktadır. Aruzun *Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün* vezninde yazılan kitabenin metni şöyledir:

اولوب خیراته ساعی حاجی احمد صرف ایدوب مالن ا بنا قیلدی بو کونه جامع ممتاز و مستثننا

ایرشدی عون باری بویله زیبا معبد روشن ا محلنده یاپلیدی اوله مقبول در مولا

نعیما دیدیلر ثانسیسی یوق تاریخ ایتمامن ا نه رعنا جامع دلکش نه عالی معبد والا ۱۱۶۲

Kitabenin okunuşu şu şekildedir:

Olup hayrâta sâ'î Hâcî Ahmed sarf edip mâlın / Binâ kıldı bugüne câmi'-i mümtâz u müstesnâ

Erişti 'avn-i Bârî böyle zîbâ ma'bed-i rûşen / Mahallinde yapıldı ola makbûl-i

der-i Mevlâ

Na'îmâ dediler sâ'nîsi yok târîh-i itmâmın / Ne ra'nâ câmi'-i dilkeş ne 'âlî
ma'bed-i vâlâ 1162

5. Demircizâde Çeşmesi Kitabesi: İnegöl İlçe merkezinde aynı isimli sokak üzerinde yer alan Demircizâde Çeşmesi, mermer yalak ve sonradan yapıldığı anlaşılan mozaik döküm gövdeden ibarettir. Yaklaşık kare gövdeli çeşmenin alınlığında 32x97 cm ölçülerinde celi sülüs hatlı Türkçe onarım kitabesi yer almaktadır.

Fotoğraf 5: Demircizâde Çeşmesi kitabesinin genel görünüşü.

İki satır halinde düzenlenen mermer kitabe, zemin oyma tekniğinde hazırlanmıştır. Üst satır daha uzun, altta tarihin yer aldığı satır ise daha kısa tutulmuş ve yanlarda çerçeve köşeliklerine yer verilmiştir. Kaliteli bir işçilik gösteren celi sülüs hatlı kitabe, sade ve akıcı bir şekilde istiflenmiştir. Tarihin verildiği sene ibaresinin sonundaki *he* harfi saadet düğümü oluşturacak şekilde biçimlendirilmiştir.

Kitabede verilen bilgiye göre 1186/1869-70 yılında yaptırılan çeşme 1321/1903-04 yılında Demircizâde Hacı İbrahim Ağa tarafından tamir ettirilmiştir. Yukarıdan aşağıya çapraz bir şekilde kırılmış, iki parça halindeki kitabenin metni şöyledir:

Kitabenin okunuşu şu şekildedir:

Demircizâde Hacı İbrahim Ağanın
hayrâtıdır

تیمورجی زاده حاجی ابراهیم آغانک خیراتدر

انشاسی سنه ۱۲۸۲ تعمیری سنه ۱۳۲۱

İnşâsı Sene 1186 Tamiri Sene 1321

6. İshak Paşa Camii Kitabesi: İshak Paşa Külliyesinin vakfiyesine göre 873/1468-69 yılından önce inşa edilmiş olan zaviyeli camisi, kuzey güney doğrultusunda eş büyüklükte kubbeli iki hacim ile kuzeydeki mekânın iki yanına yerleştirilmiş birer kanat ve son cemaat yerinden oluşmaktadır.¹⁸

¹⁸ İshak Paşa Külliyesinin tarihçesi, planı, mimari ve süsleme özellikleri için bk. Tamer, "Fâtih Devri Ricâlinden İshak Paşa'nın Vakfiyeleri ve Vakıfları", 107-124; Ülgen, "İnegöl'de İshak Paşa Mimari Manzumesi", 192a-d; Ötügen vd., *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, IV/121-123; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisinde Fâtih Devri 855-886 (1451-1481)*, 3/298.

Fotoğraf 6: İshak Paşa Camii onarım kitabesinin genel görünüşü.

Caminin giriş kapısı üzerinde yer alan mermer onarım kitabesi 108,5x49,5 cm ölçülerinde olup zemin oyma tekniğinde işlenmiştir. Dili Türkçe olan kitabe 1,5 cm kalınlığında üç cetvelle dört satıra ayrılmıştır. İlk iki satır ikili düzende, diğerleri tek satır halinde düzenlenmiş, buna bağlı olarak kitabe dış ve iç bükey bir çerçeve ile sınırlandırılmıştır. Tarih ise ayrı bir kartuş halinde düzenlenmiştir. Sülüs hatlı akıcı ve güzel bir istife sahip olan kitabenin zemini siyah, yazıları altın yaldızlıdır.

Cami, onarım kitabesine göre 1294/1877-78 yılında Sultan İkinci Abdülhamid (1876-1909) tarafından tamir ettirilmiştir. Kitabenin üçüncü satırında ebced hesabı ile tam tarih düşürüldüğü belirtilmekte ve son satırda yer alan “Behîst-âsâ müzeyyen oldu zibâ câmi-i kübrâ” cümlesi 1294/1877-78 tarihini vermektedir. Aruzun *Mefâ’îlün Mefâ’îlün Mefâ’îlün Mefâ’îlün* vezninde yazılan kitabenin metni şöyledir:

نه خوب تعمیر اولندی جامع اسحق ولی پاشا / مجرد سایه عبدالحمید ثانی ایوب احیا
 حدیث من بنی سرینه مظهر اولدی بی شبیهه / او قونسون سورۀ انا فتحنا دمیدم اجلا
 حقه لطفیله تام تاریخ دوشوب تعمیرینه آنک
 بهشت آسا مزین اولدی زیبا جامع کبرا
 سنه ۱۲۹۴

Kitabenin okunuşu şu şekildedir:

Ne hûb ta'mîr olundu Câmi'-i İshâk Velî Pâşâ
Mücerred sâye-i 'Abdu'l-Hamîd-i Sâni idüb ihyâ
Hadîs-i "Men benâ"¹⁹ sırrına mazhar oldu bî-şübhe

¹⁹ “Men benâ lillâhi mesciden benallâhu lehû beyten fil-cenneh” (Kim Allah için bir ev inşa ederse - mescit yaparsa- Allah'ta Cennet'te onun için bir ev yapar) (Hadis-i Şerif, Müslim, Mesacid 24).

Okunsun Sûre-i "İnnâ fetehnâ"²⁰ dem-be-dem iclâ

Hakk'ın lûtfıyla tâm târîh düşüb ta'mîrine anın

Behişt-âsâ müzeyyen oldu zîbâ câmi'-i kübrâ

Sene 1294

7. İnegöl Bedesteni Kitabesi: İnegöl'ün ilk belediye başkanı Sadıkzâde Süleyman Ağa²¹ tarafından Sultan İkinci Abdülhamid (1876-1909) döneminde yaptırılan Belediye Çarşısı, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır.²² İki destek sırasıyla üç sahna ayrılmış yapının, ikisi doğu batı akslarında, biri ise güneyde ek-senden kaymış üç adet girişi vardır.

Belediye Çarşısının kuzey iç duvarında, güney giriş kapısının üzerinde üst kat pencereleri arasında beyaz sıva üzerine boya ile yazılmış birbirini tamamlayan iki kitabe bulunmaktadır. Sağdaki kitabe 91x98 cm, soldaki ise 92x126 cm ölçülerindedir. Dili Türkçe olan kitabeler lacivert üzerine altın yaldızla yapılmış bitkisel motiflerden oluşan bir çerçeve ile sınırlandırılmıştır. Altışar satırdan oluşan sülüs hatlı kitabeler, akıcı bir istife sahip olmakla birlikte harflerin ölçülerinde sorunlar vardır.

Sol taraftaki kitabenin sol alt köşesinde yer alan "*Tamiri 1-2-1982 ENVER*" ibaresinden kitabenin 1982 yılında Enver isimli bir usta tarafından onarıldığı anlaşılmaktadır.²³ Son olarak 2012 yılında restore edilen kitabede hem bu onarım kaydı hem de lacivert zeminli bitkisel çerçeveler ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca yazıya hâkim olmayan birisi tarafından gerçekleştirilen restorasyonda bazı harflere fazla ya da eksik noktalar konulmuş ve kitabenin üst kısmına bir ip çizilerek kitabe buradan sarkıyormuş izlenimi verilmek istenmiştir.²⁴

Sol taraftaki kitabenin beşinci satırında ebced hesabı ile tamiyeli tarih düşürülmüştür. Sayıların toplam değerinden "*çâr-eburû biri*" ifadesi ile belirtilen üç sayısının çıkarılarak kitabe tarihinin bulunacağı belirtilmektedir. Nitekim son satırda yer alan "*Bakdı eşrâf-ı ahâlî okudu sad-âferîn*" cümlesi 1308/1890-91 tarihini vermektedir. Bu tarihten üç sayısı çıktığında ise 1305/1887-88 tarihine ulaşılmaktadır. Metin aruzun *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün* vezninde yazılmıştır.

Sağdaki kitabenin okunuşu şu şekildedir:

Sağdaki kitabenin metni şöyledir:

*Subh-dem cevân idüp bülbül çemenzârı
hazîn*

صبحدم جولان ايدوب بلبل چمنزاري حزين

²⁰ el-Fetih 48/1.

²¹ Sadıkzâde Süleyman Ağa'nın mezar taşı için bk. Mustafa Çetinaslan, *Taşların Dili - İnegöl Mezarlıkları ve Mezar Taşları* (Bursa: İnegöl Belediyesi Yayınları, 2021), 208. Ayrıca bk. Turhan Şahin, *İnegöl Belediyeli Yıllar (1870-2020)* (Bursa: İnegöl Belediyesi Yayınları, 2020), 43.

²² Ayrıntılı bilgi için bk. Ötügen vd., *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, IV/115-116.

²³ Onarımı gerçekleştiren usta, İnegöl'de *Yeni Dekor Enver* olarak bilinen ve pek çok dükkânın tabelalarını da yapan Enver Sadık Erdoğan isimli yağlıboya ustası olmalıdır.

²⁴ Sağdaki kitabenin ilk kelimesinde "صبحدم" = Subhdem" kelimesinde ب (be) harfinin noktası konulmamış, ح (ha) harfi yerine hatalı olarak خ (hı) harfi yazılmıştır. Beşinci satırında ise "موقئنده" = Mevki'inde" kelimesinde ق (kaf) harfinin bir noktası eksiktir.

Soldaki kitabenin üçüncü satırında "صالح زاده" = Sâdikzâde" kelimesinde ز (ze) harfinin üzerinde fazladan bir nokta daha vardır. Dördüncü satırında "سليمان" = Süleyman" isminde yer alan ي (ye) harfinin iki noktası kesre şeklinde harekeye dönüştürülmüş, son satırında ise "افرين" = âferîn" kelimesinde ي (ye) harfinin bir noktası eksiktir.

*Bulmadı gülzâr içinde böyle cây-ı dilnişîn
 Çârsû-yı Belediye ismine dindi anın
 Çünkü ol nâma yapıldı Rabbenâ olsun
 emîn
 Mevki'inde oturanlar görmesün aslâ ziyân
 Kâr u kesbinde ticâret meymenet bulsun
 hemîn*

بولمدی گلزارایجنده بویله جای دلنشین
 چارشوی بلدیه اسمنه دیندی انک
 چونکه اول نامه یاپیلدی ربنا اولسون امین
 موقعنده اوتورانلر کورمسون اصلا زیان
 کار و کسبنده تجارت میمنت بولسون همین

Soldaki kitabenin okunuşu şu şekildedir:
*Hamdu lillâh sâye-i Abdülhamîd-i Gâzî'de
 Oldu inşâ böyle bir 'âli-binâ-yı nev-zemîn
 Hem Belediye Reîsi nâmı Sâdik-zâde kim
 Ol Süleymân Ağa oldu bu âsâra mu'în
 Çıkdı çâr-ebrû biri itmâm-ı târîhin didi
 Bakdı eşrâf-ı âhâlî okudu sad-âferîn
 Sene 1305*

Soldaki kitabenin metni şöyledir:
 حمد لله سایه عبدالحمید غازیده
 اولدی انشا بویله بر عالی بنای نوزمین
 هم بلدیه رئیسے نامی صادق زاده کیم
 اول سلیمان آغا اولدی بو آثاره معین
 چیقدی چار ابرو بری اتمام تاریخن دیدی
 باقدی اشرف اهالی اوقودی صد افرین

سنه ۱۳۰۵

Fotoğraf 7: İnegöl Bedestenine ait kitabelerin genel görünüşü.

8. Burhaniye Camii, Çeşme Kitabesi: Burhaniye Camiinin, doğu avlu duvarına bitişik olarak yapılmış ve son yıllarda yenilenmiş bir çeşme bulunmaktadır. Çeşmenin herhangi bir mimari değeri olmamakla birlikte, çeşme aynasındaki kitabe, İnegöl'ün kültür tarihi açısından önemlidir.

Kitabede, Mostar şehrinden İnegöl'e gelen Ali Kalfazâde ailesinden Ömer bin Memiş Ağa'nın 1312/1894-1895 tarihinde annesinin hayırına sebil olarak tanım-

lanan bir su yapısı yaptırdığı anlatılmaktadır.

Fotoğraf 8: Burhaniye Camiinin avlu duvarına bitişik yeni çeşmedeki kitabenin genel görünüşü.

İlk satırı haricinde ikili sütunlar halinde düzenlenen beş satırlık mermer kitabe, 26x48 cm ölçülerinde olup, zemin oyma tekniğinde işlenmiştir. Talik hatlı kitabenin dili Türkçedir. Küçük boyutlu kitabede harfler yoğun bir şekilde istiflenmiştir. Harflerin bir kısmının silikleştiği kitabenin son satırı, çeşmeden akan su sebebiyle yosunlarla kaplanmıştır. Kitabenin metni şöyledir:

بهدایت الله تعالى

هجرت ... اولدی سرورانبیا / چون سنندر هجرت اتمک اکا اقتدأ

بوسنه نڭ هرسنک لواسی مرکز موستاردن / قلدی بخش علی قلفه زاده عمر بن ممش اغا

والدسی عالیه خانم بنت محرم میرالای زاده / روحچون بنیاد ایتدی بو سبیلی احیا

مدت جریانته دک نوش ایندلردن ندام / ... فاتحه مرحومه اولادینه خیر دوعا

۱۳۱۲

Kitabenin okunuşu şu şekildedir:

Bi-hidâyeti'l-lâhi Teâlâ

Hicret ? ... oldu server-i enbiyâ / Çün sünendir hicret etmek lâzım ana iktidâ

*Bosna'nın Hersenk²⁵ livâsı merkezi Mostar'dan / Kıldı bahş Ali Kalfazâde
Ömer bin Memiş Ağâ*

*Vâlidesi Âliye Hânım binti Muharrem Miralayzâde / Ruhüçün bünyâd itdi bu
sebîli ihyâ*

*Müddet-i cereyânına dek nûş edenlerden nidâm / ... fâtihayı merhûmeye ev-
ladına hayr duâ*

²⁵ Hersek (هرسک) kelimesi hatalı olarak Hersenk (هرسنک) şeklinde yazılmıştır. Hersek yazımına ilişkin örnekler için bk. Çetinaslan, *Taşların Dili - İnegöl Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, 72-73.

1312

9. Karalar Mahallesi Hacı Hatip Efendi Çeşmesi: İnegöl Karalar Mahallesinde ait olduğu çeşme ortadan kalkmış ve caminin avlu duvarına yerleştirilerek koruma altına alınmış bir çeşme kitabesi bulunmaktadır. 54x68 cm ölçülerindeki yarım daire kemerle sonlanan mermer kitabe zemin oyma tekniğinde hazırlanmıştır.

Fotoğraf 9: Karalar Mahallesi Hacı Hatip Efendi Çeşmesinin kitabesi.

Sülüs hatlı Türkçe kitabe dört satır halinde düzenlenmiş ve satırlar arasında ince şeritlere yer verilmiştir. Kitabe metni son yıllarda yağlı boya ile siyah renge boyanmış ve bu işlem sebebiyle kitabe yüzeyinde boya akıntıları oluşmuştur.

Kitabede verilen bilgiye göre bugün mevcut olmayan çeşme Hacı Hatib Efendi tarafından 1316/1898-99 Allah rızası için yaptırılmıştır.

Kitabenin okunuşu şu şekildedir:

Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât

Bu çeşmeyi binâ eyledi kim fî-sebîlillâh

Cumâlî Hâcî Hatîb Efendi binâ eyledi

Geçmişân ve geçeceklerinin ruhûna

Sene 1316

Kitabenin metni şöyledir:

صاحب الخيرات والحسنات

بو چشمه یی بنا ایلدی کیم فی سبیل الله

جمعه لی حاجی حطیب افندی بنا ایلدی

کچمشاک و کجه جکلرینک روحنه سنه ۱۳۱۶

10. Hacıkara Mahallesi Hacı Ahmed Ağa Çeşmesi: Hacıkara Mahallesinde devşirme bir taş blok üzerine çimento harç ile sabitlenmiş mermer bir kitabe yer almaktadır. 27x21 cm ölçülerindeki kitabe kalın bir dış çerçeve içerisine alınmış ve iki satır arasında da ince bir şeride yer verilmiştir. Zemin oyma tekniğinde hazırlanan 1319/1901-1902 tarihli kitabe akıcı ve okunaklı bir celf sülüs hatla yazılmıştır.

Fotoğraf 10: Hacıkara Mahallesi Hacı Ahmed Ağa Çeşmesi ve kitabesinin genel görünüşü.

Kitabenin okunuşu şu şekildedir:

Pişmak oğlu Çerkes

Hâci Ahmed Ağa 1319

Kitabenin metni şoyledir:

پشماق اوغلی چركس

حاجی احمد اغا ۱۳۱۹

11. İnegöl Kent Müzesinde Sergilenen Hatice Hanım şadırvan: İnegöl Kent Müzesinde Karakadı Mahallesinden getirilmiş bir şadırvanın altıgen planlı çanak kısmı sergilenmektedir. Tek parça mermerin oyulması ile oluşturulan her bir kenarı 46,5 cm olan altıgen planlı çanağın her cephesinde cephe ortasına gelecek şekilde birer su deliği açılmıştır.

şadırvanın altı yan cephesinden üçünde kitabeye yer verilmiştir. İlk iki cephe-
de 10x46 cm ölçülerinde ikişerli çerçeve içerisinde kitabe metni, üçüncü cephe
de ise tarih bulunmaktadır. Talik hatlı 1341/1922-23 tarihli Türkçe kitabe, zemin
oyma tekniğinde hazırlanmıştır.

Kitabenin okunuşu şu şekildedir:

*Sâhibü'l-hayrât / Bâtum muhâcirle-
rinden*

şirîn Ağa kerimesi / Hadice Hanım

1341

Kitabenin metni şoyledir:

صاحب الخيرات ا باطوم مهاجرلرندن

شرین آغا کریمه سی ا خدیجه خانم

۱۳۴۱

Fotoğraf 11: İnegöl Kent Müzesinde sergilenen Hatice Hanım Şadırvanının genel görünüşü.

12. Akıncılar Camii Kitabesi: Akıncılar Mahallesinde eski camiye ait bir kitabe, yeni yapılan camide koruma altına alınmıştır. 30x46 cm ölçülerinde mermer üzerine zemin oyma tekniğinde hazırlanan kitabe, 1. Dünya Savaşı sonrasında yörede yaşanan Yunan işgalini belgelemekte ve yörede taş ustalığı ile tanınan Adil Usta'nın ismini vermektedir.

Fotoğraf 12: Akıncılar Mahallesinde yeniden inşa edilen caminin kitabesi.

Kenarları pahlanmış eliptik bir çerçeve içerisinde üç satır halinde düzenlenen kitabede tarihler, günümüz rakamları kullanılarak verilmiştir. Metni Türkçe olan kitabenin yazıları niteliksizdir. Satırlar arasındaki şeritler farklı kalınlıklarda olduğu gibi birinci ve ikinci satır arasında tarih için küçük bir çerçeve de oluşturulmuştur.

Kitabe okunuşu şöyledir:

Yunaniler tarafından ihrâkı / 1922

Yeniden inşâsı / 1924

Yadigârı Âdil Usta / 1933²⁶

Kitabe metni şöyledir:

يونانييلر طرفيندان احراقى 1922

نيندن انشاسى 1924

ياديكارى عاديل اوسطا 1933

13. Kocakonak Mahallesi Camii Kuyu Bileziği: Kocakonak Köyü Camii avlusunda bugün kuyu bileziği olarak kullanılan Bizans dönemine ait bir vaftiz teknesi bulunmaktadır. Yüksekliği 57-64 cm arasında değişen kuyu bileziği sekizgen planlıdır. Sekizgenin ağız çapı 96x99 cm arasında değişmekte olup cidar kalınlığı da 15-18 cm arasındadır. Sekizgenin dört yüzünde birer madalyon içerisinde Malta Haçı işlenmiştir.²⁷ Üç yüzünde niş şeklinde dikdörtgen profillerin kullanıldığı sekizgenin bir yüzünde kitabe bulunmaktadır.

Fotoğraf 13: Kocakonak Mahallesi, kuyu bileziğinin kitabesi.

53x24 cm ölçülerinde düşey dikdörtgen bir alana kazıma tekniğinde işlenen 1355/1939-40 tarihli Türkçe kitabe altı satırdan ibarettir. Bozuk hatlı kitabede

²⁶ Kitabede "طرفيندان = tarafından" kelimesinde fazladan bir l (elif) hafine yer verilmiş ve hatalı olarak طرفيندان şeklinde yazılmıştır.

²⁷ Filistin Tekoa'da bulunan aynı formdaki 5. yüzyıla tarihlenen vaftiz teknesi ve üzerindeki Malta Haçının 4-7. yüzyıllar arasında yaygın olduğu göz önüne alındığında tekne, 5-7. yüzyıllara tarihlenebilir. Tuğba Taş - Fikret Özcan, "M.S. 4-7. Yüzyıllar Arasında Haç Motiflerinin Gelişimi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21 (Ocak 2015), 255.

kelimeler mevcut alana göre düzensiz bir şekilde kelime bütünlüğü dikkate alınmadan kesilerek yazılmıştır.

Kitabenin okunuşu şu şekildedir:	Kitabe metni şöyledir:
<i>Sâhibü'l-hayrât</i>	صاحب الخيرات
<i>Ve'l-hasenât İsmâ</i>	والحسنات اسما
<i>il oğlu</i>	عيل اوغلى
<i>Gazi Ali</i>	غازى على
<i>Osmanın</i>	عثمانك
<i>Rûhuna</i>	روحنه
1355	۱۳۵۵

14. Tekkeköy Mahallesi Akbıyık Sultan Türbesi Kitabesi: Tekkeköy Mahallesi Akbıyık Sultan²⁸ Türbesinde birisi türbe duvarında, birisi de hazire alanı içerisinde iki kitabe parçası bulunmaktadır. Aynı yazı karakterine ve boyutlara sahip olan kitabe parçalarının tek bir kitabeyle ait oldukları anlaşılacakla birlikte kitabe metnini tamamlayan başka parçaların da olması gerekmektedir.

Fotoğraf 14: Tekkeköy Mahallesi, Akbıyık Sultan Türbesi bahçesindeki kitabe parçası.

Fotoğraf 15: Tekkeköy Mahallesi, Akbıyık Sultan Türbesi duvarındaki kitabe parçası.

Farsça olan kitabe parçaları celi talik hatla, mermer malzeme üzerine zemin oyma tekniğinde işlenmiştir. Her iki parçada da birer elif harfinden çıkan kıvrımdal ve yaprak motifleri yer almaktadır. Tarihi tespit edilemeyen kitabeyi Akbıyık Sultan Türbesi ile ilişkisinden yola çıkarak Akbıyık Sultan'ın vefat tarihi olan 860/1456 yılı sebebiyle 15. yüzyılın ortalarına tarihlemek mümkündür.

Hazire alanı içerisinde yer alan 27x49 cm ölçülerindeki yatay dikdörtgen kitabe parçasında yazıyı çevreleyen kartuşun sağ tarafı yuvarlak şekildedir. Metinde geçen ifadeler de dikkate alındığında bu kitabe parçasının daha büyük bir kitabe metninin ilk parçası olması muhtemeldir.

²⁸ Asıl adının Ahmed Şemseddin veya Abdullah olduğu rivayet edilen Akbıyık Sultan'ın adı şeyhi Hacı Bayrâm-ı Veli ile ilgili bazı menkıbelerde geçmektedir. Bayramiyye'nin Celvetiyye kolu silsilesinde yer alan Akbıyık'a II. Murad, Cemâziyelevvel 841 (Kasım 1437) tarihli temliknâme ile Bursa-Yenişehir yakınlarındaki bir köy bağışlamıştır. Varna Seferi'ne (1444) ve İstanbul'un fethine katıldığı ve 860/1456 yılında öldüğü kabul edilmektedir. Hasan Kâmil Yılmaz, "Akbıyık Sultan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 2/223.

Kitabenin okunuşu şu şekildedir:

Ber ser-i türbet-ı mâ çün gozerî
(Türbemizin başından geçerken...)

Kitabe metni şöyledir:

بر سر تربت ما چون کزری

Türbenin beden duvarında yer alan 27x51 cm ölçülerindeki yatay dikdörtgen kitabe parçası tam bir cümle olmayıp başı ve sonu olmalıdır.

Kitabenin okunuşu şu şekildedir:

Çün 'âkıbet zi-sohbet-i yârân
(Dostlarla beraberliğin akıbeti...)

Kitabe metni şöyledir:

چون عاقبت ز صحبت یاران

İlk kitabe parçasında geçen *türbe* kelimesi kitabenin bir türbe ya da mezarla ait olduğunu ortaya koymaktadır. Büyük olasılıkla Akbıyık Sultan Türbesinin zaman içerisinde tahrip olmasına bağlı olarak türbeye ait kitabenin bütünü de ortadan kalkmış ve günümüze sadece bu parçalar ulaşabilmiştir.

15. Akıncılar Mahallesi Hacı Süleyman Ağa Çeşmesi Kitabesi: Akıncılar Mahallesinde Hayrettin Akın'a ait bir konutun duvarında 25x63 cm ölçülerinde bir kitabe yer almaktadır. Mermer malzeme üzerine zemin oyma tekniğinde hazırlanan kitabe, kartuşlar içerisine yerleştirilmiş iki satırdan oluşmaktadır. Türkçe olan kitabenin yazı karakteri niteliksizdir.

Tarih kısmında sadece sondaki 1 (bir) rakamının okunabildiği kitabe, 1933 tarihli Akıncılar Camii kitabesiyle şekil ve yazı karakterleri açısından kısmen benzerlik göstermektedir. Bu nedenle söz konusu kitabenin 20. yüzyılın ilk yıllarına ait olduğunu söylemek mümkündür. Kitabedeki "*hayrât*" kelimesinden ve köy sakinlerinden edinilen bilgilerden yola çıkılarak söz konusu kitabenin yok olan bir çeşmeye ait olduğu anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 16: Akıncılar Mahallesi Hacı Süleyman Ağa Çeşmesi kitabesinin genel görünüşü.

Kitabenin okunuşu şöyledir:

Sâhibü'l-hayrât Hâcı Süleyman Ağa
Rûhî için Fâtîha fi Sene ...1 Nisan

Kitabenin metni şöyledir:

صاحب الخيرات حاجی سليمان اغا
روحي ایچون فاتحه فی سنه ۱ --- نیشان

Değerlendirme

Bu bölümde İnegöl yöresinde tespit edilen 15 kitabe çeşitli alt başlıklarda

genel özellikleri ile değerlendirilecek ve Anadolu'daki genel uygulamalar açısından benzer ve farklı yönleri belirtilecektir.

Yapı Türü: İnegöl'de tespit edilen kitabelerin yapı türü incelendiğinde beş çeşme, iki *kuyu* ve bir *şadırvan* olmak üzere su yapılarının ön planda olduğu görülmektedir. Su yapılarının ardından dört *cami* ve bir *türbe* ile dini yapılar gelmektedir. Eğitim yapıları bir *medrese* ve ticaret yapıları da bir *çarşı/bedesten* ile temsil edilmektedir.

Dokuz kitabede yapı türü ismen belirtilirken; altı kitabede yapı türüne ait bir isim belirtilmemiştir. Yapı türü belirtilmeyen altı kitabeden ikisinde sadece yaptırın ismi ve tarih yer almaktadır. Hacı Kara Mahallesi Hacı Ahmed Ağa Çeşmesi ve Akıncılar Camii kitabeleri ait oldukları/üzerinde buldukları yapının türü ile tanımlanmaktadır.

Yapı türü belirtilmeyen diğer dört kitabede ise genellikle *hayrât*²⁹ ifadesinin eseri ya da yaptırını tanımladığı çeşitli kullanımlarına yer verilmiştir. Demircizâde Çeşmesinde "*hayrât*", Hatice Hanım Şadırvanı ve Akıncılar Mahallesi Süleyman Ağa Çeşmesinde "*Sâhibü'l-hayrât*" ve Kocakonak Camii Kuyu Bileziğinde "*Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât*" şeklindeki kullanım tercih edilmiştir. Buna göre yörede hayrât terimi ile insanların faydalanması için yapılan su yapıları kastedilmektedir.³⁰

Yapı türü belirtilen kitabelerden üç tanesi cami kitabesidir. Bu yapılarda cami ibaresi çeşitli tamlamalarla kullanılmıştır. Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii kitabesinde *câmi'-i ra'nâ-yı ahsen*, Boğazköy Camii kitabesinde *câmi'-i mümtâz u müstesnâ* ve İshak Paşa Camii tamir kitabesinde *Câmi'-i İshâk Velî Pâşâ* şeklinde verilmiştir. İshak Paşa Medresesi kitabesinde *bi-îmâreti hâzihî'l-medreseti-şerîfeti* tamlamasıyla imaret ve medrese kelimeleri birlikte kullanılmıştır. İnegöl Bedestesi kitabesinde *Çârsû-yı Belediye* ve Akbıyık Türbesi kitabesinde *türbe* kelimeleri ile yapı türleri belirtilmiştir.

Su yapılarının tanımlanmasında ise Burhaniye Camii Çeşmesi kitabesinde *sebil*, Hacı Hatip Efendi Çeşmesi kitabesinde *çeşme* ve Kethüdâzâde İbrâhim Ağa kuyu bileziğinde ise Farsça *çâh-ı zibâ* terimleri kullanılmıştır.

Kitabelerin Yapıda Buldukları Yer: Kitabeler genellikle yapıların ana cephesinde taçkapı/giriş açıklığı üzerine, herkesin rahatça görebileceği bir konuma yerleştirilmektedir.³¹ Söz konusu bu durum İnegöl'deki özgün yerinde bulunan yapı

²⁹ Hayrât = sevap kazanmak için kurulan müessese.

³⁰ Çok daha geniş bir anlama sahip olan *hayrât* kelimesi su yapılarında yaygın bir kullanıma sahiptir. Konya'daki 143 tarihî çeşmeden 13'ünün kitabesinde bu kelimenin geçtiği cümleler görülmektedir. Anonim, *Konya'nın Tarihi Çeşmeleri*, ed. Mehmet Akif Sakarya (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi, 2014). Safranbolu kitabelerinde de hayrât kelimesi ağırlıklı çeşmelerde kullanılmakla birlikte cami gibi mimari yapılar ya da şamdan ve kâse gibi günlük kullanım eşyalarında da okunmaktadır. Recep Karacakaya vd., *Safranbolu Kitabeleri* (İstanbul: Safranbolu Belediyesi, 2013).

³¹ Ömür Bakırcı, "Anadolu Selçuklu Dönemi Yapı Kitabeleri", V. *Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri* (25-26 Nisan 1995) (Prof. Dr. Faruk Sümer ve Prof. Dr. Şerare Yetkin'e Armağan) (V. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri (25-26 Nisan 1995) (Prof. Dr. Faruk Sümer ve Prof. Dr. Şerare Yetkin'e Armağan), Konya: Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi, 1996), 38-42; Remzi Duran, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitabeleri (İnşa ve Ta'mir)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001), 6-7.

kitabeleri için de geçerlidir. Ancak Kulaca Mehmed Bey Camii ve İnegöl Bedesteni bu konuda istisna oluşturmaktadır. Kalemîşi olarak hazırlanan bu kitabeler yapıların iç kısmında hâkim alanlara yerleştirilmiştir. Bedestenin kitabesi girişin üst kısmında, Mehmed Bey Camii kitabesi ise kuşak yazısı şeklinde caminin iç kısmında dört cephede pencere alınlıkları üzerinde sıralanmıştır.

Boğazköy Camii yenilenirken kitabesi alışıktı olduğu üzere giriş kapısının üzerine, Burhaniye Camii Çeşmesinin kitabesi de uygun olmayan bir şekilde musluğun alt kısmına yerleştirilmiştir. Karalar Mahallesi Hacı Hatıp Efendi Çeşmesi, Akıncılar Camii ve Tekkeköy Akbıyık Sultan Türbesindeki kitabenin bir parçası ise bağımsız parçalar durumunda olup köy halkı tarafından koruma altına alınmıştır.

Diğer taraftan özgün yerlerinde olmayan Kethüdâzâde İbrâhim Ağa Kuyu Bileziği ve Hatice Hanım Şadırvanının kullanım alanlarına bağlı olarak kitabelerinin görülecek şekilde yerleştirildikleri düşünülebilir.

Malzeme-Teknik: Çalışmaya konu olan İnegöl kitabelerinde ağırlıklı olarak taş ve mermer malzeme tercih edilmiştir.³² Ancak Kulaca Mehmed Bey Camiine ait kuşak yazıları ahşap üzerine ve İnegöl Bedestenin kitabesi ise sıvalı yüzey üzerine yazılmıştır.

İnegöl Bedesteninin, Hatice Hanım Şadırvanının, Kocakonak Camii kuyu bileziğinin ve Kethüdâzâde İbrâhim Ağa kuyu bileziğinin kitabeleri doğrudan eserin yüzeyine işlenirken diğer örneklerde kitabeler bağımsız levha olarak hazırlanmış ve ilgili yapıda istenen alana yerleştirilmiştir.

Taş ve mermer malzemede ağırlıklı olarak zeminin oyulması suretiyle harflerin kabarık şekilde görülmesini sağlayan zemin oyma tekniği tercih edilmiştir. Kocakonak Camii kuyu bileziğinde ise devşirme malzemenin yapısı dikkate alınarak motif oyma ya da kazıma tekniği olarak tanımlanan ve zemine dokunulmadan harflerin oyulması ile uygulanan teknik kullanılmıştır.³³

Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camiinin kuşak yazılarında kalemîşi, katmanlar halinde uygulanmış ve böylece harflerin kabarık olarak görülmesi sağlanmıştır. İnegöl Bedesteninde ise sıvalı duvar yüzeyi üzerine kalemîşi tekniği ile yazılan kitabe düz bir tabaka halinde uygulanmıştır.

Kitabe Türü (İnşa/Tamir): Çalışma kapsamında ele alınan kitabelerden 11'i inşaa faaliyetini belgeleyen inşaa/yapım kitabesidir. Demircizâde Çeşmesi ve İshak Paşa Camii kitabeleri ise bir tadilatı ortaya koyan onarım/tamir kitabeleridir. Ancak her iki kitabede de yapının önceki durumuna ait herhangi bir bilgi verilmemektedir. Akıncılar Camii kitabesi ise Adil Usta isimli bir yapı ustasının ismini veren usta/sanatçı kitabesi durumundadır. Fakat bu kitabede yapının yakılış ve yeniden yapılaş tarihi de belirtilmiştir. Tekkeköy Akbıyık Sultan Türbesinin mevcut ki-

³² Anadolu'da ilk beylikler ve Selçuklu dönemi mimarisinde kitabe levhalarında çoğunlukla taş ve mermer malzeme; nadiren de tuğla, çini ve ahşap malzeme kullanılmıştır. Bakırer, "Anadolu Selçuklu Dönemi Yapı Kitabeleri", 42-44.

³³ Taş ve mermer üzerine yazılan kitabelerde genelde alçak kabartma olarak da tanımlanan ve zeminin oyulduğu teknik, nadir olarak da kazıma tekniği kullanılmıştır. Bakırer, "Anadolu Selçuklu Dönemi Yapı Kitabeleri", 46.

tabe parçaları bir inşa kitabesi olduğunu ortaya koymakla birlikte yaptırın, yapım yılı gibi bilgiler kayıp olan parçalarda kaldığı için kesin veriler ortaya konulamamaktadır.

Kitabelerin Biçimsel (Düzen ve Kompozisyon) Özellikleri: Kitabelerin boyutları ve şekilleri, kitabe metninde yer verilen bilgilere yani içeriğe ve kitabenin yapıda konulacağı alana göre düzenlenmektedir. Kitabeler genellikle yazının satırlar halinde düzgün bir şekilde istiflenebilmesi için yatay dikdörtgen ya da kare şeklinde yapılmıştır.³⁴ Kethüdazâde İbrahim Ağa Kuyu Bileziğinin kitabesi doğrudan taşın yüzeyine işlenmiş olmakla birlikte iki yandaki selvi ağaçları ve bu ağaçların arasında kitabe için bir çerçeve oluşturmuştur. Hacı Hatıp Efendi Çeşmesi kitabesinin üst kısmı da yarım daire kemer şeklinde biçimlendirilmiştir.³⁵ İshak Paşa Camii tamir kitabesinde farklı bir uygulama olarak kitabe çerçevesi satırlara göre düzenlenmiştir. Üstte ikişerli kartuşlar altta ise iki satır halindeki kitabe, iç bükey ve dışbükey bir çerçeve içine alınmış ve tarih de ayrı bir taşta işlenmiştir. Kocakonak Camii Kuyu Bileziğinde kitabe doğrudan devşirme olarak elde edilen taşın yüzeyine işlendiği için, taşın uygun alanı dikkate alınmış ve kitabe düşey dikdörtgen şeklinde istiflenmiştir.

Boğazköy Camii ve Burhaniye Camii kitabeleri ikili kartuş düzeninde ele alınmış ve satırların kenarları dilimlenmiştir. Benzer bir düzenleme İshak Paşa Camii'nin kitabesinde de görülmekle birlikte, burada sadece ilk iki satırda, cümleler arasında çerçeveye yer vermeden ikili satır düzeni tercih edilmiştir.

Uzun yazı kuşakları şeklinde yapılan kitabeler genelde tek satır ya da iki satır olarak düzenlenirken, dikdörtgen ya da kare kitabeler içeriğe bağlı olarak çok daha fazla satırdan oluşabilmektedir (Bakırer, 1996, 48). İnegöl Bedesteni altışardan 12 satır, Kulaca Mehmed Bey Camii kuşak yazıları 10 satır, Burhaniye Çeşmesi biri tek, dördü ikişerli kartuş şeklinde beş satır, İshak Paşa Camii ikisi ikişerli kartuş halinde toplam dört satır, Hacı Hatıp Çeşmesi dört satır, İshak Paşa Medresesi ve Akıncılar Camii üçer satır, Boğazköy Camii ve Hatice Hatun Şadırvanı kitabeleri ikili kartuş halinde üç satır, Kethüdazâde İbrahim Ağa Kuyu Bileziği, Demircizâde Çeşmesi, Hacı Ahmed Ağa Çeşmesi ve Hacı Süleyman Ağa Çeşmesi kitabeleri ikişer satır halinde düzenlenmiştir. Kocakonak Camii Kuyu Bileziği düzensiz olarak istiflenmiş altı satırdan oluşurken, Akbıyık Sultan Türbesinde kitabenin iki parçası tespit edilebildiği için satır sayısı hakkında bir şey söylemek mümkün değildir.

Süsleme: Kitabelerde yer alan süslemeler genel olarak silmeler, palmetler,

³⁴ Remzi Duran Selçuklu dönemi Konya kitabelerinin "dikdörtgen şekilli olanlar, kemerli bir silme ile çevrelenmiş olanlar ve madalyon şeklinde olanlar" olmak üzere üç ana gruba ayrıldığını ve bu grupların çeşitli şekilleri ve karma tipleri olduğunu belirtmektedir. Duran, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitabeleri (İnşa ve Ta'mir)*, 7-8.

³⁵ Kitabenin üst kısmının yarım daire kemer formunda biçimlendirildiği göz önüne alındığında kitabenin çeşme aynalığının üzerinde, kemerin altında yer alması muhtemeldir. Nitekim Konya-Aksaray yolundaki Çardak Han ve Konya Sırçalı Medrese'de de görüldüğü gibi kitabenin kemerli olarak biçimlendirilmesi kitabe levhalarının alelade bir biçim ve boyutta değil, yapının mimari ve süsleme programına uygun olarak tasarlandıkları düşüncesini doğrulamaktadır. Bakırer, "Anadolu Selçuklu Dönemi Yapı Kitabeleri", 45.

rûmiler, kıvrımdal ve yapraklar, mermer kakmalar, zencirekler, yıldız ve çokgenler, gülbezeker ve madalyonlar şeklinde sıralanabilir.³⁶

İshak Paşa Medresesinde harfler arasındaki boşluklarda penç motifleri yer almaktadır. Akbıyık Sultan Türbesinde yer alan kitabe parçalarında ise harfler arasında kıvrımdal ve yapraklar görülmektedir. Demircizâde Çeşmesi kitabesinde sene ibaresinin sonundaki ه (he) harfi saadet düğümü oluşturacak şekilde biçimlendirilmiştir.³⁷

Kethüdazâde İbrahim Ağa Kuyu Bileziğinde kitabenin iki yanında gövdeleri zigzag motifleri ile doldurulmuş birer selvi ağacı³⁸ ve kitabenin üzerinde ise bir çarkifelek motifi³⁹ yer almaktadır⁴⁰. Çerçeve köşeliklerinde ise kazıma tekniğinde yapılmış bitkisel motifler bulunmaktadır.

İnegöl Bedesteni kitabeleri yatay ve dikeyde birbirini tekrar eden kıvrımdalardan oluşan bir çerçeveye sahipken son restorasyonda bu çerçeve ortadan kaldırılmıştır.

Selçuklu dönemi kitabelerinde zemin ya da harflerin boyandığına dair bir ize rastlanmamakla birlikte; Osmanlı dönemi yapı kitabelerinde zemin ya da harflerin, bazı durumlarda ise her ikisinin renkli ya da yaldız boyalı olduğu görülmektedir.⁴¹ İshak Paşa Medresesi kitabesinde zemin siyah, çerçeveler yeşil ve harfler ise altın yaldızla boyanmıştır. İshak Paşa Camii kitabesinde ise zemin siyah, harfler ve çerçeve ise altın yaldızla boyanmıştır. Boğazköy Camii ve Hacı Hatip Efendi Çeşmesi kitabelerinde zemin beyaz renkle badanalanmış, harfler ise siyah yağlı boya ile boyanmıştır. Akıncılar Camiinde ise zemin beyaz, harfler ve çerçeve yeşil renkle boyanmıştır. Akbıyık Sultan Türbesi duvarında yer alan kitabe ve bir konutun duvarında yer alan Hacı Süleyman Ağa Çeşmesi kitabesi ise beden duvarı badanalanırken duvarla aynı renkte boyanmıştır. Söz konusu boya uygulamalarının hepsinin son yıllarda yapıldığı anlaşılmaktadır. Özellikle Hacı Hatip Efendi Çeşmesinin kitabesindeki harflerin kötü bir şekilde boyandığı ve yer yer akmaların olduğu gözlenmektedir.

Kulaca Mehmed Bey Camii kuşak yazılarında zemin ahşabın doğal renginde bırakılmış harfler ise beyaz renkle yazılmıştır. İnegöl Bedesteninde ise zemin beyaz, harfler siyah renklidir.

Yazım Dili: İslam dünyasında kitabelerde yazım dili olarak Arapça, Farsça ve

³⁶ Duran, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri (İnşa ve Ta'mir)*, 9-10.

³⁷ Benzer uygulama madeni eserler üzerinde de görülmektedir. Mustafa Çetinaslan, "Konya Sahip Ata Vakıf Müzesi'nde Sergilenen Vakıf Şamdanlar", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 15 (2016), 343-344.

³⁸ Ölümsüzlük ve hayat ağacı sembolü olarak selvi, Türk sanatında mezar taşları olmak üzere pek çok farklı alanda görülmektedir. Bk. Cevdet Çulpan, *Serviler* (İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1961).

³⁹ Çarkifelek motifinin sembolik anlamları için bk. Ahmet Çaycı, "Zaman ve Sanat Bağlamında Çark-ı Felek Motifi", *Uluslararası İslam Medeniyetinde Zaman Sempozyumu (08-11 Ekim 2015) Sempozyum Bildiriler* (Uluslararası İslam Medeniyetinde Zaman Sempozyumu (08-11 Ekim 2015) Sempozyum Bildiriler, İstanbul: Selçuklu Belediyesi, 2016), 2/299-305.

⁴⁰ Çarkifelek motifi İznik Çandarlı Hayreddin Paşa Türbesi'nde, Amasya Sultan 2. Bâyezid Camii pencere alınlıklarındaki çinilerde, İstanbul Rum Mehmed Paşa Camii kitabesinde görülmektedir. Tüfekçioğlu, *Erken Osmanlı Mimarisinde Yazı*, 461.

⁴¹ Bakırer, "Anadolu Selçuklu Dönemi Yapı Kitabeleri", 46.

Türkçe kullanılmıştır. Selçuklu⁴² ve Beylikler dönemi kitabelerinde ağırlıklı olarak Arapça kullanılırken 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkçe yaygınlık kazanmıştır.⁴³

İncelenen 15 kitabeden biri Arapça, biri Farsça, diğerleri ise Türkçedir. İshak Paşa Medresesinin 887/1482 tarihli inşa kitabesi Arapça, Akbıyık Sultan Türbesindeki iki ayrı tarihsiz kitabe parçası ise Farsçadır.

Osmanlı dönemi kitabelerinde mensur yazıların yanında ilk defa manzum yazıların da kullanılmaya başladığı görülmektedir.⁴⁴ Özellikle Sultan İkinci Abdülhamid dönemi inşa ve tamir kitabelerinin büyük bir çoğunluğu manzumdur.⁴⁵ Kulaca Mahallesi Mehmed Bey Camii (*Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün*), Boğazköy Mahallesi Camii (*Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün*), İshak Paşa Camii (*Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün*) ve İnegöl Bedesteninin (*Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün*) kitabe metinleri aruz vezni ile hazırlanmıştır.

Yazı Türleri: Sekiz kitabede sülüs, dört kitabede talik hat kullanılırken 20. yüzyılın başlarına tarihlenecek üç kitabedeki yazıları belli bir hat çeşidine dahil etmek mümkün değildir.

İshak Paşa Medresesi, Demircizâde Çeşmesi ve Hacı Ahmed Ağa Çeşmesi celi sülüs hatlı; Kethüdazâde İbrahim Ağa kuyu bileziği, Kulaca Mehmed Bey Camii, İshak Paşa Camii, İnegöl Bedesteni ve Hacı Hatıp Efendi Çeşmesi kitabeleri ise sülüs hatlıdır.

Boğazköy Camii, Burhaniye Cami Çeşmesi ve Hatice Hanım Şadırvanı kitabeleri talik, Tekkeköy Akbıyık Sultan Türbesi kitabesi ise 17. yüzyıldan itibaren kitabelerde görülmeye başlanan celi talik hatlıdır.⁴⁶

Kocakonak Camii kuyu bileziğinin kitabesi kazıma tekniğinde yapılmış, doğru bir istiftten ziyade yerin imkânlarına uygun olarak biçimlendirilmiştir. Akıncılar Camii ve Hacı Süleyman Ağa Çeşmesine ait kitabeler, yazı karakterleri ve biçim özellikleri açısından kısmen birbirine benzemektedir. Aynı yörede yer alan bu kitabelerin aynı usta ya da usta-çırak ilişkisi içerisindeki iki farklı kişi tarafından yakın zamanda taşla işlendikleri anlaşılmaktadır. Ancak Akıncılar Camii kitabesinde yapılan dilbilgisi hatalarının Hacı Süleyman Ağa Çeşmesinde olmaması sebebiyle kitabe metninin farklı kişiler tarafından hazırlanmış olması muhtemeldir. Ayrıca Akıncılar Camii kitabesinde tarihler, günümüzde kullandığımız rakamlarla verilmiştir.

Tarih: Çalışmamıza konu olan 15 kitabeden tarihi tespit edilebilen 13 kitabenin ilki 887/1482, sonuncusu ise 1355/1939-40 yıllarına aittir. Tekkeköy Akbıyık Sultan Türbesindeki iki parça ile Akıncılar Mahallesi Hacı Süleyman Ağa Çeşmesi-

⁴² Duran, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri (İnşa ve Ta'mir)*, 10.

⁴³ Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, 30; İlk devir Türkçe kitabeler hakkında bilgi için bk. Yardım, *Alanya Kitâbeleri (Tesbît, Tescil, Tasnif ve Değerlendirme)*, 18.

⁴⁴ Alparslan, "Yazıt", 3/1928.

⁴⁵ Yardım, *Alanya Kitâbeleri (Tesbît, Tescil, Tasnif ve Değerlendirme)*, 29.

⁴⁶ Celi talik hatlı yazılarda dil olarak Türkçe'nin yaygınlık gösterdiği, Farsçanın daha az tercih edildiği bilinmektedir. Alparslan, "Yazıt", 3/1928. Ancak İnegöl'deki tek celi talik hatlı kitabenin dili ise Farsçadır.

nin tarihi tespit edilememiştir. Özgün yerinden sökülüp, bir konutun duvarına yerleştirilen Süleyman Ağa Çeşmesinin kitabesinin tarih kısmı tahrip olmuş, dört rakamdan oluşan tarihin sonundaki 1 (bir) rakamı okunabilmektedir.

Mevcut kitabeleri yüzyıllara göre değerlendirdiğimizde 15. yüzyıldan bir (İshak Paşa Medresesi), 18. yüzyıldan üç (Kethüdazâde İbrahim Ağa kuyu bileziği, Kulaca Mehmed Bey Camii ve Boğazköy Camii), 19. yüzyıldan beş (Demircizâde Çeşmesi-tamir kitabesi, İshak Paşa Camii-tamir kitabesi, İnegöl Bedesteni, Burhaniye Camii Çeşmesi ve Karalar Hacı Hatıp Efendi Çeşmesi), 20. yüzyıldan dört (Hacıkara Hacı Ahmed Ağa Çeşmesi, Hatice Hanım Şadırvanı, Akıncılar Camii,⁴⁷ Kocakonak Camii kuyu bileziği) kitabe olduğu görülmektedir.

13 kitabeden beş tanesinde ebcedle tarih düşürülmüştür.⁴⁸ İshak Paşa Medresesi kitabesinin son satırında “*makâmi't tedâris*” tamlamasıyla 887/1482, Kulaca Mehmed Bey Camii kitabesinin son satırında yer alan “*ne dilkeş mabed-i dilcu vü ruşen*” ifadesi ile 1130/1717-18, Sultan İkinci Abdülhamid tarafından tamir ettirilen İshak Paşa Camii kitabesinin üçüncü satırında “*Behişt-âsâ müzeyyen oldu zibâ câmi-i kübrâ*” cümlesi ile 1294/1877-78 tarihleri, ebcedle tam tarih olarak verilmiştir.

İki yapı da ise tamiyeli tarih düşürme görülmektedir.⁴⁹ Tamiyeli tarih düşürmelerde önce doğru tarihin bulunması için ne yapılması gerektiği belirtilip, daha sonra tarih bilgisi verilmektedir. Boğazköy Camiinde kitabenin üçüncü satırında ilk kartuşta “*sânîsi yok tarih-i itmâmın*” ifadesi ile çıkan sonuçtan iki sayının çıkarılması gerektiği belirtilmektedir. İkinci kartuşta yer alan “*Ne ra'nâ câmi-i dilkeş ne âlî ma'bed-i vâlâ*” cümlesi 1164 tarihini vermektedir. Bu tarihten iki sayısı çıkarılarak caminin yapılış tarihi olan 1162/1748-49 yılı bulunmaktadır.

İnegöl Bedesteninde sol taraftaki kitabenin beşinci satırında sayıların toplam değerinden “*çâr-ebri biri*” ifadesi ile üç sayısının çıkarılarak kitabenin tarihinin bulunacağı belirtilmektedir. Son satırda yer alan “*Bakdı eşrâf-ı ahâlî okudu sadâferîn*” cümlesi de 1308/1890-91 tarihini vermekte ve bu tarihten üç sayısı çıkarıldığında ise yapının inşa tarihi olan 1305/1887-88 yılına ulaşılmaktadır.

Kitabelerde Geçen İsimler: İncelenen kitabelerde yapıları inşa ettiren, yenileyen ya da tamir ettiren kişilerin isimlerine yer verilmektedir. Bu konuda iki istisnadan birisi olan Akıncılar Camii, köy halkı tarafından yaptırılmış ve yapıda inşa kitabesi yerine bir usta kitabesine yer verilmiştir. Tekkeköy Akbiyık Sultan Türbesinde ise kitabenin sadece iki parçası tespit edilebildiği için yaptıran ya da usta gibi yapı ile ilgili kişilerle alakalı doğrudan bilgilere ulaşılamamaktadır.

İkinci Abdülhamid, İshak Paşa tarafından yaptırılan camiyi tamir ettirmiş ve bu durum 1294/1877-78 tarihli kitabe ile belgelenmiştir. İshak Paşa, İnegöl'ün

⁴⁷ Akıncılar Camii kitabesinde Hicri tarihe yer verilmeden doğrudan Miladi tarih günümüz rakamları ile verilmiştir.

⁴⁸ Kitabelerde ebcedle tarih düşürmenin bilinen ilk örneği 839/1435-36 tarihli Edirne Muradiye Camiinin manzum olarak yazılmış inşa kitabesinde görülmektedir. Tüfekçioğlu, *Erken Osmanlı Mimarisinde Yazı*, 493. Ebcedle tarih düşürme hakkında bk. İsmail Yakıt, *Türk-İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1992).

⁴⁹ Yüksel, *Trabzon'da Türk-İslam Eserleri ve Kitabeler*, 1/33-35.

şehir dokusunun gelişimine büyük katkı sağlayan külliyesinin medresesinde inşa kitabesine yer vermiş, fakat cami ve türbede ise kitabeye yer vermemiştir. İnegöl'ün ilk belediye reisi olan Sadıkzâde Süleyman, Ağa İkinci Abdülhamid döneminde yaptırdığı İnegöl Bedesteninde kitabede adını yazdırmıştır.

Kethüdazâde İbrahim Ağa, Derviş Paşa, Hacı Ahmet, Hacı Hatıp Efendi, Hacı Ahmet Ağa, Gazi Ali Osman ve Hacı Süleyman Ağa diğer yapı yaptıran isimlerdendir. Derviş Paşa vefat eden oğlu Mehmet Bey adına, Ali Kalfazâde Ömer bin Memiş Ağa da annesi için birer yapı inşa ettirmişler ve bu durumu yazdırdıkları kitabelerde belirtmişlerdir. Demircizâde Hacı İbrahim Ağa da tamir ettirdiği çeşmeye bir tamir kitabesi yaptırmıştır. Hatice Hanım İnegöl kitabelerinde adı geçen tek kadındır.

Sanatçı ismi sadece üç kitabede geçmektedir. Kulaca Mehmet Bey Camiinin kuşak yazılarında ve Boğazköy Camiinin kitabesinde ebcedle tarih düşüren sanatçılar Emin ve Naimâ olarak isimlerine metinde yer vermişlerdir. Akıncılar Camiinin kitabesinde adı geçen Adil Usta ise camiyi yeniden inşa eden taş ustasıdır.

Sonuç

Sanat ve mimarlık tarihçileri mimari yapıların tanıtımına yönelik çalışmalarında yapıların mevcut hallerini belgeleyen rölöve ve fotoğraflardan yararlanmakta, gözlem yoluyla metinlerini oluşturarak yapıların özelliklerini ortaya koymaktadırlar. Yapıların fiziksel özelliklerinin anlaşılmasını sağlayan bu çalışmalar, yapıya ait kitabe ve arşiv belgelerinin okunması ile taçlanmakta ve böylece yapının kim tarafından, ne zaman ve hangi amaçla yaptırıldığı, geçirdiği onarımlar, usta ve sanatçıları gibi pek çok bilgiye ulaşılabilir.

Seçuklu ve Osmanlı dönemine tarihlenen pek çok kitabe birbirini tekrar eden, genel bazı bilgileri verirken, bazı kitabeler ise çok daha özel bilgilere ulaşmamıza imkân tanımaktadır. İnegöl kitabeleri yapıların kim tarafından, kimin için, hangi amaçla ve ne zaman yapıldığını belirtmeleri ile öne çıkmaktadırlar.

Tarih boyunca yapılar ortadan kalksa bile, kitabelerinin korunduğu çok sayıda örnek vardır. Bu sayede kitabelerin içeriğinde verilen bilgilerin durumuna bağlı olarak yok olan yapılar hakkında fikir sahibi olmak mümkün olabilmektedir. Nitekim ele aldığımız Akıncılar Camiinin Yunanlılar tarafından yakıldığını ve sonra yeniden inşa edildiğini Âdil Usta'nın 1933 tarihli kitabesinden öğrenebilmekteyiz.

Tarihin erken dönemlerinden itibaren önemli bir yerleşim alanı ve İstanbul ile Anadolu yollarının kesiştiği bir kavşak ve Roma-Bizans İmparatorlukları döneminde önemli bir merkez durumundaki İnegöl yöresi, Osmanlı Beyliğinin kuruluşuna ev sahipliği yapmış, Devlet-i Aliyye'ye giden süreçte sağlam bir temel vazifesi görmüştür. Osmanlı Beyliği döneminden itibaren imar ve inşa faaliyetlerinin gerçekleştiği yörede tespit edebildiğimiz en erken tarihli kitabe 887/1482 tarihli olup kitabelerin özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda yoğunlaştığı görülmektedir⁵⁰. Tespit edilebilen kitabelerin yöredeki inşa faaliyetlerinin oldukça az bir kısmını ortaya koya-

⁵⁰ Benzer bir dağılım yöredeki mezar taşlarında da görülmektedir. bk. Çetinaslan, *Taşların Dili - İnegöl Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, 74-76.

bildiği açıktır. Özellikle yöredeki cami-mescit, türbe ve hamam gibi çok sayıda yapıda kitabe tespit edilememiştir. Buna göre yörede inşa faaliyetlerine verilen önemin, kitabelere verilmediğini söylemek mümkündür.

Sonuç olarak İnegöl yöresi kitabeleri yazı çeşidi, dil ve mensur/manzum yazılış gibi pek çok açıdan yapıldıkları dönemlerin genel kurallarına uygun olarak biçimlendirilmiş; yapılar hakkında yalın bir anlatıma sahip kitabelerdir.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynaklar

- » Alparslan, Ali. "Kitabe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/76-81. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- » Alparslan, Ali. "Yazıt". *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*. 3/1928-1929. İstanbul: YEM Yayın, 1997.
- » Anonim. *Konya'nın Tarihi Çeşmeleri*. ed. Mehmet Akif Sakarya. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi, 2014.
- » Arseven, Celâl Esad. *Sanat Ansiklopedisi*. 2/1101. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1966.
- » Ayverdi, Ekrem Hakkı. *Osmanlı Mi'mârisinde Fâtih Devri 855-886 (1451-1481)*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1989.
- » Bakırer, Ömür. "Anadolu Selçuklu Dönemi Yapı Kitabeleri". *V. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri (25-26 Nisan 1995) (Prof. Dr. Faruk Sümer ve Prof. Dr. Şerare Yetkin'e Armağan)*. 37-51. Konya: Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi, 1996.
- » Çaycı, Ahmet. "Zaman ve Sanat Bağlamında Çark-ı Felek Motifi". *Uluslararası İslam Medeniyetinde Zaman Sempozyumu (08-11 Ekim 2015) Sempozyum Bildiriler*. 2/299-305. İstanbul: Selçuklu Belediyesi, 2016.
- » Çetinaslan, Mustafa. "Konya Sahip Ata Vakıf Müzesi'nde Sergilenen Vakıf Şamdanlar". *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 15 (2016), 329-359.
- » Çetinaslan, Mustafa. "Konya'daki Osmanlı Dönemi Mahalle Mescitleri". *İslâm Medeniyeti'nde Konya Uluslararası Sempozyumu Tebliğleri Aralık 2016*. ed. Halit Eren. 249-289. Konya: Selçuklu Belediyesi, 2018.
- » Çetinaslan, Mustafa. *Taşların Dili - İnegöl Mezarlıkları ve Mezar Taşları*. Bursa: İnegöl Belediyesi Yayınları, 2021.
- » Çiftçi, Cafer. "İnegöllü Bir Âyân: Derviş Paşazâde Numan Bey ve Faaliyetleri". *Uluslararası İnegöl Tarihi ve Kültürü Sempozyumu 14-16 Ekim 2016, Bildiriler*. ed. Doğan Yavaş - Sezai Sevim. 588-606. İstanbul: İnegöl Belediyesi Yayınları, 2017.
- » Çulpan, Cevdet. *Serviler*. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1961.
- » Duran, Remzi. *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri (İnşa ve Ta' mir)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001.
- » Karacakaya, Recep vd. *Safranbolu Kitabeleri*. İstanbul: Safranbolu Belediyesi, 2013.
- » Önge, Yılmaz. "İstanbul'un Eski Kuyu Bilezikleri Hakkında". *Sanat Tarihi Yıllığı V (1973)*, 261-280.
- » Önkâl, Hakkı. *Osmanlı Hanedan Türbeleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1992.
- » Ötügen, S. Yıldız vd. *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1986.
- » Özkurt, Kemal - Tüfekçioğlu, Abdülhamit. "Türk-İslam Sanatında Kitabeler". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 7/14 (2009), 275-295.
- » Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Târih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1946.
- » Şahin, Turhan. *İnegöl Belediyeli Yıllar (1870-2020)*. Bursa: İnegöl Belediyesi Yayınları, 2020.
- » Tamer, Vehbi. "Fâtih Devri Ricâlınden İshak Paşa'nın Vakfiyeleri ve Vakıfları". *Vakıflar Dergisi* IV (1958), 107-124.
- » Taş, Tuğba - Özcan, Fikret. "M.S. 4-7. Yüzyıllar Arasında Haç Motiflerinin Gelişimi". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21 (Ocak 2015), 247-275.
- » Tatlı, Bekir. *Mimarî Hadîsleri: Türk-İslâm Mimarîsini Taçlandıran Peygamber Sözleri*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 1958.

- » Tüfekçioğlu, Abdülhamit. *Erken Osmanlı Mimarisinde Yazı*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 2001.
- » Uysal, Ali Osman. "Eceabat'ın Bigalı Köyünde Osmanlı Eserleri". *XX. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (02-05 Kasım 2016)*. 1/106-121. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2017.
- » Ülgen, Ali Saim. "İnegöl'de İshak Paşa Mimari Manzumesi". *Vakıflar Dergisi* IV (1958), 192a-192d.
- » Yakıt, İsmail. *Türk-İslam Kültüründe Ebcad Hesabı ve Tarih Düşürme*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1992.
- » Yardım, Ali. *Alanya Kitâbeleri (Tespît, Tescil, Tasnif ve Değerlendirme)*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 2002.
- » Yılmaz, Hasan Kâmil. "Akbyık Sultan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/223. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- » Yüksel, Murat. *Trabzon'da Türk-İslam Eserleri ve Kitabeler*. Trabzon: Kaknüs Yayınları, 2000..